

О.Л. Позіховський, А.І. Бардецький

ОХОРОННІ ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОШАРОВОГО ПОСЕЛЕННЯ У с. РОЗВАЖ НА РІВНЕНЩИНІ

The materials of a dwelling and household complex of Malytska culture from a multilayer settlement in Rozvazh village of Rivne region, studied for the first time at the eastern territory of this culture, are presented to the scientific circulation. The material of the 1st millennia BC found in the cultural layer and in objects has been analysed.

У липні—серпні 2005 р. експедиція Державного історико-культурного заповідника м. Острог розпочала рятивні археологічні дослідження в с. Розваж (уроч. Кошара) Острозького р-ну на Рівненщині. Необхідність проведення досліджень була викликана тим, що на пам'ятці протягом багатьох років функціонує літня кошара і з її площі механічним способом через певні проміжки часу знімається гній разом з культурним шаром, внаслідок чого на окремих ділянках він знищений до материка.

Пам'ятка розташована в широкій заплаві лівого берега р. Горинь на піщаному останці завбільшки 250 × 60 м, видовженому по лінії північний захід — південний схід. Найбільша висота над рівнем заплави не перевищує 2 м.

Стратиграфію пам'ятки розкривають наступні пласти. До глибини 0,2—0,4 м від сучасного рівня залягає шар гною та перегною, нижче — чорний супіщаний ґрунт завтовшки 0,1—0,5 м, під ним — світлий материковий пісок. Зауважимо, що чіткої вертикальної стратиграфії залягання знахідок різних археологічних культур не встановлено.

Розкопками охоплено центральну частину підвищення і досліджено 176 м² багатошарового поселення. Крім артефактів малицької культури, здобуто матеріали доби бронзи та раннього заліза.

Найдавнішим хронологічним горизонтом є малицька культура (за старою номенклатурою — косянецький етап лендельської культури), до якої належать знахідки кераміки, вироби з кременю, відходи кременевого ви-

робництва, окремі знахідки остеологічного матеріалу, а також частково досліджене в північно-західній частині розкопу наземне житло. Воно являє собою споруду прямокутної форми з заокругленими кутками, орієнтовану по лінії південний схід — північний захід. Довжина розкритої частини об'єкта 4,4 м, ширина — 3,4 м. Його основу простежено у вигляді заглиблених рівчаків із заокругленим дном завширшки 0,5 м і завглибшки 0,25—0,3 м. У північній частині поздовжньої стіни простежено розрив у коричневому заповненні рову. По обидва боки від нього були дві ями, одна з діаметром 1 м і глибиною 0,4 м, друга — 0,39 × 0,22 м. Цілком ймовірно, що з цієї сторони був вхід до житла. Біля північного кутка досліджено яму 0,74 × 0,58 × 0,5 м (рис. 1).

У заповненні ровів житла та на площі розкопу здобуто досить значну кількість кераміки, яка має спільні технологічні і типологічні риси, що дає підстави віднести її до одного хронологічного горизонту. Кераміка за технологією чітко поділяється на три групи: з домішками дрібного піску та мікрочастинок шамоту; з домішками грубого піску; із значними домішками дуже дрібного піску. Посуд першої і третьої груп відзначається наступними рисами: поверхня ангобована і лощена, випал дуже якісний, злам стінок — чорний або рожевий. Різноманітнішими є форми: конічні та напівсферичні миски, вази, кубки, амфори, посуд для приготування та зберігання фарби (рис. 2, 1, 2, 8, 10, 12). На окремих посудинах поверхня суцільно зафарбована в червоне, на кубках нанесено складний геометричний орнамент, виконаний білою крейдяною масою (рис. 2, 11). Штампований орнамент у вигляді трикутних та круглих заглиблень наносився по краю вінець і на максимальній випуклості тулуба на посуді тільки третьої технологічної групи. Пластичний

декор у вигляді заокруглено-конічних виступів був на максимальній випуклості і на кухонному посуді. Значно рідше використовувалися паралельні прямолінійні скісні нарізки та пальцеві заглиблення.

Значний інтерес представляють знахідки трипільської культури етапу ВІІ, виявлені в тих самих умовах, що й кераміка малицької культури. Традиційно посуд трипільської культури поділяється на дві технологічні групи: кухонну і столову. В останній виділяються кубки, біконічні посудини з високими лійчастими вінцями, конічні миски. На деяких з них частково зберігся орнамент, виконаний червоною та коричневою фарбами у вигляді прямих і скісних ліній різної ширини. Одна з мисок була декорована білою та червоною фарбами. Кухонна кераміка представлена опуклобокими горщиками з прямими ледь розхиленими вінцями, глиняна маса яких містить значну домішку подрібненої черепашки. Вінця прикрашені розчосами та нігтьовими відбитками.

В енеолітичному шарі виявлено також кераміку, яка має синкретичні риси: глина з численними домішками дрібного піску (третя група малицької культури), орнаментована розчосами (кухонна кераміка трипільської культури).

Колекція виробів з кременю репрезентована відходами і знаряддями: ножами, скребками,

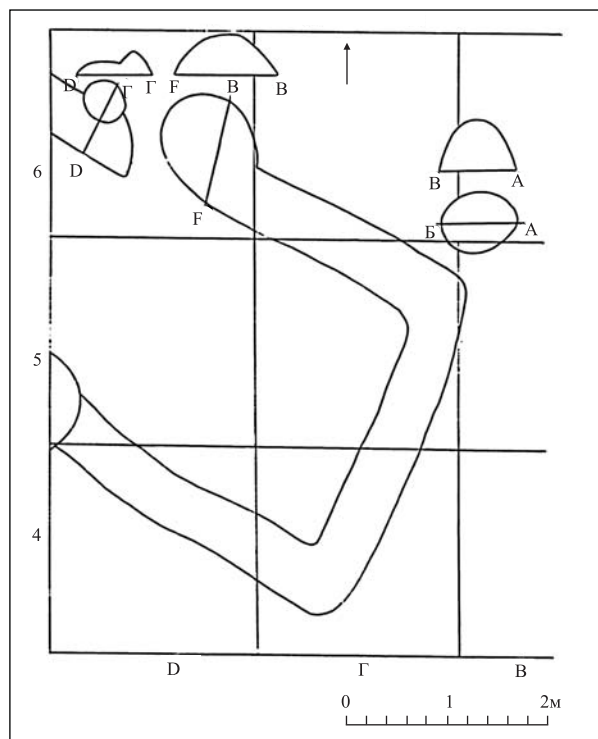

Рис. 1. Розваж-Кошара, 2005. План житла. Малицька культура

різцями і вістрям стріли (рис. 2, 3—5, 9). Використовувався виключно західно-волинський туронський кремінь. Знаряддя з інших матеріалів поодинокі: сокири з опоки із Середнього Подністров'я, рогова мотика, шліфувальні плитки з дрібнозернистого пісковика.

Частково досліджене житло, згідно розробленої Л. Черняком типології жител землеробських культур Центральної Європи, належить до споруд із суцільними фундаментними ровами і має аналоги, перш за все, в бжесцькуявській групі пам'яток.

Таким чином, виявлені матеріали дозволяють віднести їх до пізньої фази розвитку малицької культури і синхронізувати з етапом ВІІ трипільської культури. Вони не тільки значно доповнюють джерельну базу енеоліту Західної Волині, але й дають можливість уперше у згаданому регіоні зафіксувати поселення зі змішаним складом населення. Виявлені трипільські знахідки допомагають поточнити хронологію і періодизацію малицької культури і дозволяють висунути припущення про пересування трипільських племен вгору за течією р. Вілія.

До доби бронзи віднесено незначну кількість кераміки городисько-здовбицької культури. Вона зазвичай виготовлена з маси із домішками перепаленого кременю, піску, мінералів і прикрашена горизонтальними одинарними чи

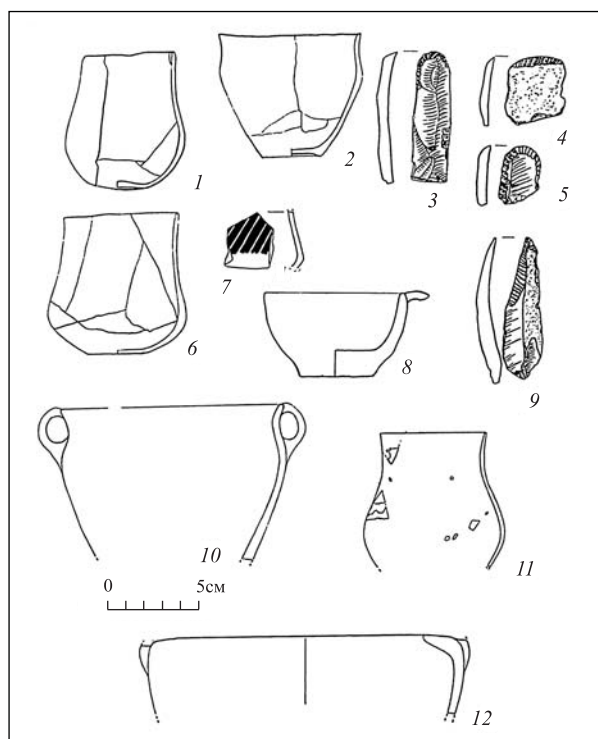

Рис. 2. Розваж-Кошара, 2005. Знахідки з житла (1, 2, 6, 7) та культурного шару. Малицька культура

парними відбитками шнура в поєднанні з підківками, штапованим орнаментом тощо. Цікавими є знахідки двох кубків кулястої форми з високими лійчастими вінцями, прикрашеними мотивами горизонтальної «ялинки», які належать до середньодніпровської культури.

У процесі розкопок досліджено вісім господарських споруд і три ями-сховища I тис. до н. е. та доволі значну кількість рухомого матеріалу, переважно кераміки. Споруди являли собою видовжені по лінії захід—схід або північ—південь округлі в плані заглиблення з похилими стінками і рівним дном, завглибшки 0,12—0,4 м. Три з них склалися з кількох овальних чи круглих заглиблень, розділених материковими перегородками. У трьох спорудах в долівці були круглі ями з діаметром 0,7—0,8 м і глибиною 0,2—0,3 м. Їх заповнення складалося із супіску чорного кольору і містило шматки обмазки з відбитками прутиків і обпаленої глини, керамічний і крем'яний матеріал. Ями мали овальну або круглу в плані форму діаметром $d=1,1-1,2$ м, похилі стінки, рівне дно завглибшки 0,25—0,50 м та заповнення, аналогічне заповненню споруд.

Речовий матеріал із культурного шару і заповнення об'єктів складався з кераміки і крем'яних виробів. Кераміку представлено ліпним посудом і пряслами. За технологічними ознаками посуд можна поділити на три типи. До першого типу належить, виготовлений з добре вимішаної глини жовтого, коричневого чи сірого кольорів з домішками шамоту, рідше жорстви. Інколи трапляються блискітки слюди та обкатані зерна кварцу. Поверхня найчастіше лощена або добре заглажена, рідко рустована. До цього посуду належать горщики тюльпаноподібної форми з ледь відігнутими горизонтально зрізаними вінцями, конічні миски з потовщеними вінцями і профільованими плічками, мініатюрні посудини, які повторюють форму мисок, а також пласкі круглі диски-покришки. Орнаментация горщиків і мисок складається з перлин під вінцями, розчленованих валиків на вінцях, шийці або тулубі, насічок на вінцях, рядка ямок або краплеподібних заглиблень. У деяких мисок наявні декілька виступів по краях вінець. Одна миска має складний заглиблений орнамент на горизонтальній площині вінця.

Посуд другого типу темно-сірого чи темно-коричневого кольорів, маса з домішками жорстви, кременю, слюди, рідше шамоту. Поверхня заглажена, інколи нерівна. Цей посуд репрезентований переважно опуклобокими

горщиками з дуже відхиленими зрізаними або потоншеними вінцями, інколи виділеною шийкою. Орнаментовані вони рідко, здебільшого рядами перлин та ямок на шийці. Значно менше знайдено мисок. Вони мають напівсферичну форму з дещо загнутими вінцями. Трапилась також мініатюрна посудина, яка повторює форму горщика. З глини другого типу виготовлені і два прясла біконічної форми з округлими краями. Одне з них має багату орнаментацию із заглиблених ліній, що утворюють складну композицію, інше — із зглаженою поверхнею.

Третій тип представлений посудом, виготовленим з погано вимішаної глини коричневого, червонуватого чи жовтого кольорів з домішками грубих зерен жорстви та кварцу. Поверхня нерівна, трохи заглажена, шорстка. До нього віднесено уламки горщика з дуже високою дещо нахиленою досередини шийкою, трохи відігнутим назовні заокругленим вінцем і профільованими плічками. В комплексі з ним були уламки профільованої тонкостінної миски з жовтою лощеною поверхнею.

Крем'яні вироби нечисленні. Серед них листкоподібний наконечник дротика з ледь виділеним черешком, відбійник, різальні знаряддя на первинних відшепах.

У заповненні однієї споруди і однієї ями, розташованих поруч, виявлено кераміку третього типу. Зі всіх інших об'єктів отримано змішані комплекси з кераміки першого і другого типів. Посуд першої групи за більшістю ознак можна віднести до могилянської групи гальштатського періоду. Горщик з рустованою поверхнею не є типовим для цієї групи. Звичай покривати зовнішню поверхню горщиків рустом існував у лежницькій групі та висоцькій культурі.

Миски з профільованими вінцями мають аналогії на близькому до лежницької групи поселенні 1 у Стшижуві на лівобережжі Західного Бугу. Я. Домбровський виділив їх в окремий тип мисок S-профілю. Миски з профільованими плічками та розхиленими вінцями траплялись і на сусідніх з уроч. Кошара поселення могилянської групи в околицях с. Хорів. Миски з широкими краями і виступами з їх зовнішнього боку поширились на пам'ятках Волині завдяки впливам Середнього Подністров'я, де вони з'явилися раніше внаслідок тісних контактів з південними Карпато-Дунайсько-Балканськими районами.

Диски-покришки відомі з комплексів майже всіх локальних груп лужицької культури, особливо в Центральній Польщі, Сілезії, Чехії

і Словаччині. Звідси вони у VII—VI ст. до н. е. поширилися на пам'ятках лісостепу.

Посуд другого типу належить до милоградської культури і має аналоги на багатьох поселеннях басейну Горині. Значна кількість прясел із врізним орнаментом походить із поселень милоградської культури в Південній Білорусі. Звідти ж відомі численні мініатюрні посудини, подібні до знайдених в уроч. Кошара. Кераміка третього типу має аналоги в поморській культурі.

Привертає увагу факт змішаності в закритих комплексах матеріалів могилянської та милоградської культур, що свідчить про контакти їх носіїв і спільне проживання на одному поселенні. Аналогічна ситуація мала місце при до-

слідженнях поселення в с. Хорів в уроч. Підлужжя.

Таким чином, виділяємо дві фази існування поселення: гальштатський період, коли тут разом проживали носії милоградської культури та могилянської групи, і латенський час, яким датуються об'єкти з керамікою поморської культури.

Ця пам'ятка не тільки доповнює археологічну карту Західної Волині, але й дає вагомий доказ для уточнення хронології та періодизації культур енеоліту, бронзи і I тис. до н. е. на цій території. Тож вмотивованим є питання про нагальну потребу подальшого дослідження пам'ятки у с. Розваж.

